12. Предпринимательское (хозяйственное) право : [учебник] / отв. ред. О.М. Олейник. – М. : Юристъ, 1999. – Т. 1. – 1999. – 727 с.

13. Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними : Постанова Пленуму Вищого господ. суду України від 29.05.2013 № 11 / Вищий господарський суд України // Юридична Україна. – 2013. – № 11. – С. 88–102.

14. Щербина В.С. Господарське право : [підручник] / В.С. Щербина. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 592 с.

КОВЕРЗНЕВ В. О.,
кандидат юридичних наук, доцент
(Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету)

УДК 346.2

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН У КООПЕРАТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

У статті сформульовано правовий зміст організаційно-господарських відносин у кооперативних організаціях, визначено особливості цих відносин і коло основних суб'єктів організаційної-господарських повноважень. Доведено необхідність затвердження на державному рівні типових положень, які визначають загальні правила організації та використання майнових фондів кооперативної організації; запропоновано зміни до чинного законодавства України, спрямовані на забезпечення сталої роботи кооперативних організацій.

Ключові слова: *кооперативна організація, організаційно-господарські відносини, суб'єкти організаційно-господарських повноважень.*

В статье сформулировано правовое содержание организационно-хозяйственных отношений в кооперативных организациях, определены особенности данных отношений и круг основных субъектов организационно-хозяйственных полномочий. Доказана необходимость утверждения на государственном уровне типовых положений, которые определяют общие правила организации и использования имущественных фондов кооперативной организации; предложены изменения в действующее законодательство Украины, направленные на обеспечение устойчивой работы кооперативных организаций.

Ключевые слова: *кооперативная организация, организационно-хозяйственные отношения, субъекты организационно-хозяйственных полномочий.*

The article defines the legal content of organizational-economic relations in cooperative organizations, the features of these relations and the main actors organizational and economic powers. The necessity of approval at the state level of the model provisions, which define the General rules of the organization and use of property of funds of the cooperative organizations; proposed changes to the current legislation of Ukraine aimed at ensuring the stable operation of cooperative organizations.

Key words: *cooperative organization, organizational-economic relations, subjects of organizational and economic powers.*

Вступ. У контексті комплексного дослідження господарсько-правового забезпечення кооперації в Україні особливий інтерес становить вивчення особливостей організаційно-господарських відносин у кооперативних організаціях, які зумовлені насамперед складною структурою майнових фондів кооперативних організацій і недостатнім урегулюванням цих різновидів кооперативних відносин на законодавчому рівні.

Уперше наукове дослідження організаційно-господарських відносин як центральної ланки організаційної складової механізму правового регулювання господарської діяльності, аналіз їх місця в системі господарських відносин проведено проф. О.П. Віхровим. На загальному рівні організаційно-господарські відносини суб'єктів господарювання розглядалися в працях О.М. Вінник, В.К. Мамутова, В.П. Павлова, Н.О. Саніахметової, В.С. Щербини та ін. Утім сьогодні в Україні відсутні наукові дослідження, присвячені особливостям організаційно-господарських відносин у кооперативних організаціях, що зумовлює актуальність статті.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей організаційно-господарських відносин у кооперативних організаціях і напрацювання пропозицій, спрямованих на вдосконалення кооперативного законодавства України, що сприятиме покращенню ефективності їх діяльності й збільшенню зацікавленості населення в кооперативній формі господарювання.

Результати дослідження. Відповідно до частини шостої статті 3 Господарського кодексу України (далі – ГК), організаційно-господарськими відносинами є відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю [1].

Цілком логічно, що організаційно-господарські відносини породжують організаційно-господарські зобов'язання, які в силу частин другої і третьої статті 176 ГК, можуть виникати:

– між суб'єктом господарювання та власником, який є засновником цього суб'єкта, або органом державної влади, органом місцевого самоврядування, наділеним господарською компетенцією щодо цього суб'єкта;

– між суб'єктами господарювання, які разом організовують об'єднання підприємств чи господарське товариство, й органами управління цих об'єднань чи товариств;

– між суб'єктами господарювання, якщо один із них є щодо іншого дочірнім підприємством;

– в інших випадках, передбачених цим Кодексом, іншими законодавчими актами або установчими документами суб'єкта господарювання.

Організаційно-господарські зобов'язання суб'єктів можуть виникати з договору та набувати форми договору, що свідчить про універсальний характер господарського договору.

Передбачена нормами ГК можливість виникнення договірних зобов'язань у сфері організаційно-господарських правовідносин свідчить про здатність організаційних договорів регулювати відносини вертикального порядку, тобто ті відносини, які будуються на засадах підпорядкування суб'єкта господарювання суб'єкту організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю. Указане категорично заперечується представниками цивілістичної науки, які вважають, що досягнення домовленості можливі лише юридично рівними суб'єктами правовідносин [2, с. 48–49; 3, с. 718].

Комплексне дослідження організаційно-господарських відносин здійснено проф. О.П. Віхровим у монографії «Організаційно-господарські правовідносини». На підставі проведеного наукового дослідження вчений зробив висновок, що організаційно-господарські відносини виступають як специфічний засіб реалізації норм господарського права, стадія в процесі їх реалізації; організаційно-господарські відносини є окремим різновидом суспільних відносин, регулятором господарської діяльності й відображають організаційний аспект господарської діяльності [4, с. 451, 451].

Організаційно-господарські відносини спрямовані безпосередньо на організацію господарської діяльності та забезпечують її практичну реалізацію.

О.М. Вінник під поняттям «організація господарської діяльності» пропонує розуміти цілеспрямоване налагодження, впорядкування і приведення в систему господарської діяльності [5, с. 14].

Організація господарської діяльності охоплює категорію «управління господарською діяльністю». У господарсько-правовій літературі термін «управління господарською діяльністю» розглядається в широкому розумінні й визначається як діяльність з організації господарських зв'язків, що здійснюється суб'єктами організаційно-господарських повноважень [6, с. 300; 7, с. 337]. Водночас у статті 65 ГК дефініція «управління» розкривається більш звужено – лише в контексті статутних повноважень власника або уповноваженої ним особи у сфері використання майна та участі в управлінні колективом, що не є цілком виправданим.

Виходячи з наведеного, під організаційно-господарськими відносинами в сфері кооперації розуміємо відносини, що виникають у процесі організації, управління та здійснення господарської діяльності між кооперативною організацією як суб'єктом господарсько-виробничих відносин, з одного боку, і суб'єктами організаційно-господарських повноважень – з іншого.

Конкретний склад суб'єктів організаційно-господарських повноважень залежить від типу кооперативної організації та її місця в структурі системи кооперації загалом, а саме:

а) до складу суб'єктів організаційно-господарських повноважень виробничого кооперативу належать лише члени кооперативу – фізичні особи, які досягли 16-річного віку;

б) до складу суб'єктів організаційно-господарських повноважень споживчого кооперативу належать індивідуальні члени, якими можуть бути фізичні особи, які досягли 16-річного віку (14-річного віку для учнівських кооперативів), а також колективні члени, якими можуть бути фермерські господарства, колективні сільськогосподарські підприємства, господарські товариства, кооперативні, державні й інші підприємства;

в) до складу суб'єктів організаційно-господарських повноважень сільськогосподарського виробничого кооперативу належать члени кооперативу – фізичні особи, які досягли 16-річного віку, при цьому здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції;

г) до складу суб'єктів організаційно-господарських повноважень сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу належать члени, якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи за умови, що вони здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції;

д) до складу суб'єктів організаційно-господарських повноважень кредитної спілки належать члени, якими можуть бути лише повнолітні фізичні особи, що не мають непогашеної судимості, а також професійні спілки та їх об'єднання, які є засновниками кредитної спілки;

є) до складу учасників організаційно-господарських повноважень кооперативного банку належать дієздатні фізичні особи та юридичні особи, а центрального кооперативного банку – лише місцеві банки.

Водночас перелічені в пунктах «а – д» первинні кооперативні організації можуть бути суб'єктами організаційно-господарських повноважень у разі заснування ними кооперативних об'єднань більш високого рівня або господарських підприємств.

Указані вище особи необхідно зарахувати до категорії основних суб'єктів організаційно-господарських повноважень, оскільки вони безпосередньо забезпечують організацію статутної діяльності кооперативних організацій. Утім, ураховуючи те, що господарська діяльність має суспільний характер і підлягає регулюванню з боку держави, яка, за статтею 5 ГК, забезпечує контроль за макроекономічними процесами, в окремих випадках, передбачених законодавством, органи державної влади й місцевого самоврядування можуть виступати як додаткові учасники організаційно-господарських повноважень і виконувати функцію організації та контролю за кооперативними організаціями по окремих напрямах здійснення господарської діяльності.

Організаційно-господарські правовідносини в кооперативних організаціях можуть виникати безпосередньо з нормативно-правового акта, правового акта органу управління господарською діяльністю, а також із господарського договору. Вони виконують функцію регулятора господарської діяльності, оскільки мають регулювальний вплив на поведінку кооперативної організації як суб'єкта господарювання.

Нагальна потреба державного регулювання господарської (економічної) діяльності суб'єктів господарювання достатньо повно обґрунтована в працях О.П. Віхрова, В.К. Ма-

мутова, В.П. Павловича, Н.О. Саніахметової та ін. [4, с. 8–12] і практично реалізована в господарському законодавстві України.

Зокрема, статтями 4, 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [13] визначаються перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, і спеціально уповноважені органи державної влади з питань ліцензування, які щодо суб'єктів господарювання (в тому числі й кооперативних організацій) виконують повноваження органів організаційно-господарських повноважень. У силу положень статей 6, 7 Закону України «Про Національний банк України» Національний банк України є органом організаційно-господарських повноважень у частині запровадження єдиного порядку здійснення кооперативними банками всіх рівнів банківських операцій.

Необхідно відзначити, що чинне кооперативне законодавство України, яке визначає правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування окремих кооперативних організацій і системи кооперації загалом, здійснює регулювання кооперативних організаційно-господарських правовідносин лише на загальному рівні й фактично переводить регулювання вказаних питань на локальний рівень.

Так, відповідно до статті 20 Закону України «Про кооперацію» [14], у кооперативі в обов'язковому порядку створюються пайовий, резервний, неподільний і спеціальний фонди, при цьому право визначення порядку створення фондів кооперативів усіх типів і їх використання законодавець надав засновникам.

Проведений автором статті аналіз понад 20 статутів діючих кооперативів різних типів дає змогу дійти висновку, що на практиці члени кооперативних організацій практично усунені від реального управління кооперативами (тобто виконання функції суб'єктів організаційно-господарських повноважень), позбавлені можливості впливати на порядок формування майнових фондів кооперативів і визначати напрями використання коштів цих фондів, що зводить нанівець основоположні принципи, на яких повинна будуватися діяльність кооперативних організацій і, як наслідок цього, знижує інтерес фізичних осіб до кооперативної форми господарювання.

За таких обставин уважаємо за доцільне розроблення й затвердження на державному рівні типових кооперативних положень, які б визначали загальні правила організації та використання майнових фондів кооперативної організації, при цьому були б обов'язковими для використання під час розробки власних положень, а саме:

1. *Положення про організацію й використання пайових фондів кооперативу,* яке б регламентувало таке: порядок приймання в члени та асоційовані члени кооперативу; порядок сплати і приймання членських і додаткових пайових внесків на формування фінансових ресурсів кооперативу; порядок здійснення кооперативних виплат і виплат на паї; порядок списання обов'язкових пайових внесків членів кооперативу та/або закріпленого за ними права на пай у майні кооперативу на покриття збитків, завданих кооперативу; порядок перевірки стану обліку членів кооперативу й ведення пайового господарства із зазначенням періодичності такої перевірки та примірного переліку питань, які підлягають перевірці.

2. *Положення про неподільний фонд кооперативу,* яке б визначало таке: порядок створення і джерела формування неподільного фонду кооперативу; частку неподільного фонду в структурі майнових фондів кооперативу; порядок використання коштів неподільного фонду.

У цьому положенні необхідно передбачити, що майно неподільного фонду кооперативу не підлягає розподілу в разі ліквідації кооперативу, і визначити процедуру передачі іншим місцевим кооперативним організаціям, а за їх відсутності – територіальній громаді в особі відповідної місцевій раді.

Оскільки майно неподільного фонду кооперативу має публічний характер, доцільно ввести в кооперативне законодавство України норму, яка забороняє звернення стягнення на майно неподільного фонду кооперативу за його боргами, шляхом доповнення абз. 3 статті 20 Закону України «Про кооперацію» реченням такого змісту: «На майно неподільного фонду кооперативу не може бути звернено стягнення для задоволення вимог кредиторів, у тому числі й за рішенням суду».

Аналогічну норму потрібно ввести й у Закон України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII, який набрав чинності 05 жовтня 2016 року, щоб унеможливити звернення стягнення на майно неподільного фонду кооперативу Державною виконавчою службою або приватними виконавцями під час виконання рішень судів та інших органів, що підлягають примусовому виконанню.

Для цього абз. 2 частини другої статті 48 Закону України «Про виконавче провадження» необхідно доповнити реченням такого змісту: «Забороняється звернення стягнення на майно неподільного фонду кооперативу»; а речення «Перелік майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами», що є додатком до Закону України «Про виконавче провадження», треба доповнити пунктом 14 такого змісту: «Майно неподільного фонду кооперативу».

У Положенні про неподільний фонд кооперативу має бути передбачено можливість використання кооперативом коштів неподільного фонду для придбання основних засобів, що використовуються в господарській діяльності (земельні ділянки, об'єкти нерухомості, обладнання тощо), а також інвестування цих коштів у розвиток соціальної інфраструктури територіальної громади (будівництво об'єктів культури, освіти, охорони здоров'я тощо), що забезпечить реальне виконання кооперативного принципу турботи про громаду.

3. *Положення про спеціальний фонд кооперативу,* яке б визначало джерела накопичення та напрями розподілу коштів спеціального фонду. Такими джерелами формування спеціального фонду кооперативу можуть бути частина чистого прибутку кооперативу, благодійні внески й інша не заборонена законодавством фінансова допомога від третіх осіб.

Кошти спеціального фонду можуть бути розподілені між членами кооперативу (наприкінці фінансового року або щомісячно) пропорційно розміру їхньої заробітної плати з урахуванням їхнього стажу роботи в кооперативі і ставлення до виконання своїх обов'язків (у тому числі трудових) або за рішенням загальних зборів спрямовані на реалізацію інших статутних цілей чи господарських програм кооперативу.

Указане положення повинно містити й порядок нарахування кооперативних виплат тим членам кооперативу, які припинили свою трудову участь у кооперативі з поважних причин, як-от: вихід на пенсію за віком або по інвалідності, призов на службу в Збройні Сили України, перебування у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку тощо.

Цим положенням доцільно також передбачити порядок надання спадкоємцям разової грошової допомоги на поховання в разі смерті члена кооперативу, а також надання члену кооперативу разової матеріальної допомоги в разі його хвороби, ювілею, виходу на пенсію або на вирішення соціально-побутових питань.

4. *Положення про резервний фонд кооперативу,* яке б визначало джерела формування цього фонду, наприклад, відрахування від чистого прибутку кооперативу, інші незаборонені чинним законодавством України фінансові надходження.

Указане положення повинно містити перелік напрямів використання коштів резервного фонду, як-от: відшкодування збитків, завданих стихійним лихом, фінансово-економічною кризою державного масштабу тощо, а також порядок ухвалення рішення про використання коштів резервного фонду.

5. *Положення про основні засоби кооперативу,* яке б чітко визначало таке: структуру, порядок оцінювання й амортизації основних засобів кооперативу; порядок здійснення бухгалтерського обліку та списання основних засобів; порядок передачі основних засобів в оренду іншим господарюючим суб'єктам; порядок реалізації основних засобів або безоплатної їх передачі; порядок передачі основних засобів у заставу (іпотеку) або до статутного капіталу суб'єктів господарювання, створених кооперативом.

Це положення має регламентувати питання здійснення контролю за основними засобами кооперативу з боку його членів.

6. *Положення про резервний і додатковий капітал кредитної спілки,* яке б визначало порядок формування цих фондових капіталів, а також використання на випадок покриття збитків.

Ураховуючи ту обставину, що кредитні спілки є фінансовими організаціями кооперативного типу, мають міцну прив'язку до певної місцевості й будують свою діяльність із дотриманням кооперативних принципів, в тому числі принципу турботи про громаду, положення частин третьої, четвертої статті 20 Закону України «Про кредитні спілки» про те, що в разі ліквідації спілки залишок коштів резервного й додаткового капіталів зараховується до Державного бюджету України, є такими, що не відповідають правовій природі кредитної кооперації, а тому підлягають зміні.

Для цього абз. 3 частини третьої статті 20 Закону України «Про кредитні спілки» потрібно викласти в такій редакції: «У разі ліквідації кредитної спілки залишок коштів резервного капіталу передається до іншої кооперативної організації або зараховується до місцевого бюджету»; абз. 2 частини четвертої статті 20 Закону України «Про кредитні спілки» потрібно викласти в такій редакції: «У разі ліквідації кредитної спілки залишок коштів додаткового капіталу передається до іншої кооперативної організації або зараховується до місцевого бюджету».

Висновки. У процесі дослідження особливостей організаційно-господарських відносин у кооперативних організаціях напрацьовано зміни до чинного кооперативного законодавства України, практичне запровадження яких належним чином унормує питання організаційно-господарських відносин у кооперативних організаціях, забезпечить їхнім членам реальну можливість управління господарськими справами кооперативних організацій на демократичних засадах і задоволення їхніх соціально-економічних потреб від участі в кооперації.

Урегулювання питань неподільного фонду кооперативів, а також резервного й додаткового капіталів кредитних спілок забезпечить не лише сталий розвиток кооперативних організацій, а й розвиток соціальної сфери місцевих громад, що покращить якість життя місцевого населення, сформує позитивне ставлення до кооперації з боку суспільства й надасть поштовх до її розвитку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (зі змін. та допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.

2. Братусь С. Правовое регулирование хозяйственной деятельности / С. Братусь, А. Маковський, В. Рахмилович // Рахмилович В.А. Избранное / В.А. Рахмилович. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2005. – С. 42–55.

3. Иоффе О.С. Правовое регулирование хозяйственной деятельности в СССР / О.С. Иоффе // Иоффе О.С. Избр. тр. по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / О.С. Иоффе. – М. : Статут, 2000. – С. 696–741.

4. Віхров О.П. Організаційно-господарські правовідносини : [монографія] / О.П. Віхров. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 512 с.

5. Вінник О.М. Господарське право : [курс лекцій] / О.М. Вінник. – К. : Атіка, 2004. – 624 с.

6. Комаров С.А. Общая теория государства и права : [курс лекций] / С.А. Комаров. – М. : Манускрипт, 1996. – 312 с.

7. Господарський кодекс України: Науково-практичний коментар / [О.І. Харитонова, Є.О. Харитонов, В.М. Коссак та ін.] ; за ред. О.Л. Харитонової. – Х. : Одіссей, 2007. – 832 с.

8. Мамутов В.К. Экономика и право : сб. науч. тр. / В.К. Мамутов – К. : Юринком Интер, 2003. – 544 с.

9. Саніахметова Н.О. Підприємницьке право : [навчальний посібник] / Н.О. Саніахметова. – К. : А.С.К., 2001. – 702 с.

10. Ринкова економіка: теоретико-практичні проблеми становлення в Україні / за ред. Г.І. Башнянина. – К. : ІСДО, 1996. – 382 с.

11. Симоненко В. Держава і ринок: шляхи партнерства / В. Симоненко // Економіка України. – 2007. – № 1. – С. 71–77.

12. Плавич В.П. Право і економіка: Проблеми функціонування та розвитку / В.П. Плавич. – Одеса : Астропринт, 2003. – 104 с.

13. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 23. – Ст. 158.

14. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV (зі змін. та допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35.

СТАДНИК И. В.,
старший преподаватель
кафедры теории и истории государства
и права и административного права
(Донецкий национальный университет)

УДК 346.11

СТАТИКА И ДИНАМИКА МЕХАНИЗМА ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Статья посвящена анализу структуры механизма хозяйственно-правового регулирования, соотношения и взаимодействия его статических и динамических элементов. Обосновывается функциональное назначение структурных элементов механизма хозяйственно-правового регулирования, а также характер их взаимодействия в процессе упорядочения хозяйственных отношений.

Ключевые слова: *механизм хозяйственно-правового регулирования, хозяйственно-правовые нормы, субъективные права, юридические обязанности, акты реализации прав и обязанностей, акты применения права.*

Статтю присвячено аналізу структури механізму господарсько-правового регулювання, співвідношення та взаємодії його статичних і динамічних елементів. Обгрунтовується функціональне призначення структурних елементів механізму господарсько-правового регулювання, а також характер їх взаємодії в процесі впорядкування господарських відносин.

Ключові слова: *механізм господарсько-правового регулювання, господарсько-правові норми, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, акти реалізації прав та обов'язків, акти застосування права.*

The article is devoted to the structure analysis of the commercial-legal regulation's mechanism, the interrelations and interaction its static and dynamic elements. As a conclusion is justified the functional appointment of the structural elements of the economic-legal regulation's mechanism and the nature of their interaction in the process of ordering economic relations.

Key words: *mechanism of economic-legal regulation, commercial norms, subjective rights, legal duties, acts of rights and responsibilities realization, application acts of law.*

Вступление. Экономические рыночные преобразования в Украине обусловили структурно-функциональные изменения хозяйственного механизма, появление новых отношений и видов хозяйственной деятельности (например, аутсорсинг, коллекторская и антиколлекторская деятельность и т.д.), что, в свою очередь, повлекло усложнение системы